

3

Др Марко Гаљак*

Образовање у Републици Србији

У свету који се све брже мења, образовање остаје кључно за економски и друштвени напредак. Република Србија, као земља која тежи европским интеграцијама и економском расту који би омогућио конвергенцију са најразвијенијим земљама Европске уније, мора посебну пажњу посветити развоју свог људског капитала. Ово поглавље настоји да пружи увид у стање образовања у земљи, анализирајући га кроз призму најзначајнијих демографских димензија – старости и пола.

Значај образовања за друштвени и економски развој додатно добија на важности у контексту четврте индустријске револуције и континуирано растућег значаја економије знања. Република Србија се, као и друге земље у региону, суочава са изазовом како да повећа свој људски капитал у складу са овим глобалним трендовима (Arandarenko, 2022; Nikitović, 2022; Pavlović Babić, 2022). Посебан изазов представља чињеница да се процес развоја људског капитала одвија у условима демографског старења и континуираног „одлива мозга“.

Претходне анализе и књиге пописа традиционално агрегирају високообразоване као јединствену категорију. Иако за такав приступ постоје ваљани методолошки разлози – попут заокруживања стеченог нивоа образовања на више, потребе за упоредивошћу са претходним пописним књигама и релативне малобројности појединих категорија (као што су лица са стеченим докторатом) – овакво агрегирање ограничава могућност дубље анализе управо оних категорија становништва које су најзначајније за економски раст и креирање додате вредности.

Циљ ове студије је да искористи богате податке добијене из последњег пописа и пружи свеобухватну анализу образовања по старости и полу у Републици Србији, са посебним фокусом на детаљнију структуру високообразованог становништва. Анализа ове врсте омогућиће прецизније сагледавање људског капитала Републике Србије и његових потенцијала за будући развој.

3.1. ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Према истраживањима, образовање у Републици Србији је у последње две деценије остварило значајан напредак. Кокотовић Каназир и др. (2024) наводе да образовање у Републици Србији бележи знатан напредак у последње две деценије, са четвороструким порастом високообразованих, али и даље постоје изражене регионалне разлике у доступности и достигнутом нивоу образовања, што се поклапа са ситуацијом у другим бившим социјалистичким земљама (Galjak, 2018). Овај напредак

* Научни сарадник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Београд; <https://orcid.org/0000-0002-1756-3083>

представља кључну прилику за друштвени и економски развој земље. Према Јовановић-Гавриловић и Радивојевић (2017), образовање у Републици Србији представља кључну шансу за друштвени и економски напредак, под условом да се спроведу значајне реформе система образовања и институционална унапређења која ће омогућити боље искоришћавање људског капитала. Упркос повећању броја високообразованих, постоји изазов у смислу њиховог адекватног укључивања у тржиште рада. Млади са високим образовањем су важан ресурс, али нису довољно искоришћени, због неслагања између квалификација и понуде послова (Kokotović Kanazir и др., 2024). образовање потенцијално има значајан утицај на демографске трендове. Иако Рашевић и Васић (2017), на основу анализе периодских показатеља фертилитета, у Републици Србији од 2008. уочавају да жене са факултетском дипломом показују више стопе укупног фертилитета у поређењу са женама са средњом школом, анализе завршеног кохортног фертилитета показују да најобразованије жене имају најниже стопе фертилитета (Nikitović & Magdalenić, 2024). Пенев и Станковић (2021) наводе да је у Републици Србији од 1991. до 2020. године дошло до пораста удела жена без деце у фертилном периоду, који је 2020. достигао 43,4%. Овај тренд је највише условљен одлагањем првог рађања и већом трајном бездетношћу, посебно међу високообразованим женама, што указује на повезаност образовања и демографских образаца. Додатно, Никитовић и Магдаленић (2024) истичу да су у Републици Србији образовни диференцијали завршеног кохортног фертилитета значајно еволуирали, при чему је код мушкараца дошло до дивергенције у фертилитету између образовних група, док је код жена присутан константан негативан образовни градијент, који је удвостручен код млађих генерација, указујући на то да високообразоване жене у Републици Србији све више одлажу рађање или се одлучују на мање деце.

3.2. КАКО МЕРИМО ОБРАЗОВАЊЕ?

Образовно понашање варира у зависности од старости, што значи да вредност агрегатних показатеља образовања директно зависи од старосне структуре (Barakat и др., 2013; Barro & Lee, 2013). Баро и Ли (Barro & Lee, 2013) истичу важност узимања у обзир старосне структуре при мерењу образовног нивоа становништва.

Сви нивои образовања добијени из пописа претворени су у број година потребних за њихово остваривање, и прате методологију коју су развили Баро и Ли (Barro & Lee, 2013, 2015; Lee & Lee, 2016) Након тога, извршена је старосно-полна стандардизација просечног броја година образовања на нивоу општина. Примењен је метод директне стандардизације, при чему је целокупно становништво Републике Србије старије од 15 година служило као стандардна популација. Израчунати су пондери на основу старосне и полне структуре стандардне популације, који су примењени на специфичне стопе образовања по старосним групама и полу у свакој општини. Комбинацијом ових пондера и специфичних стопа добијене су старосно-полно стандардизоване стопе образовања, што омогућава упоредиву анализу између општина без утицаја разлика у старосно-полној структури. Нивои образовања (из пописнице) и њихов просечан број година трајања дати су у табели 3.1.

Важно је напоменути да квантитативни показатељи попут броја година школовања, иако корисни за компаративне анализе, не могу у потпуности обухватити квалитативне аспекте образовања. На пример, иста дужина школовања може резултирати различитим нивоом компетенција, у зависности од квалитета наставе, опремљености школа и других фактора. Међутим, за потребе демографске анализе, овај показатељ омогућава упоредиво праћење промена у образовној структури становништва кроз време и простор.

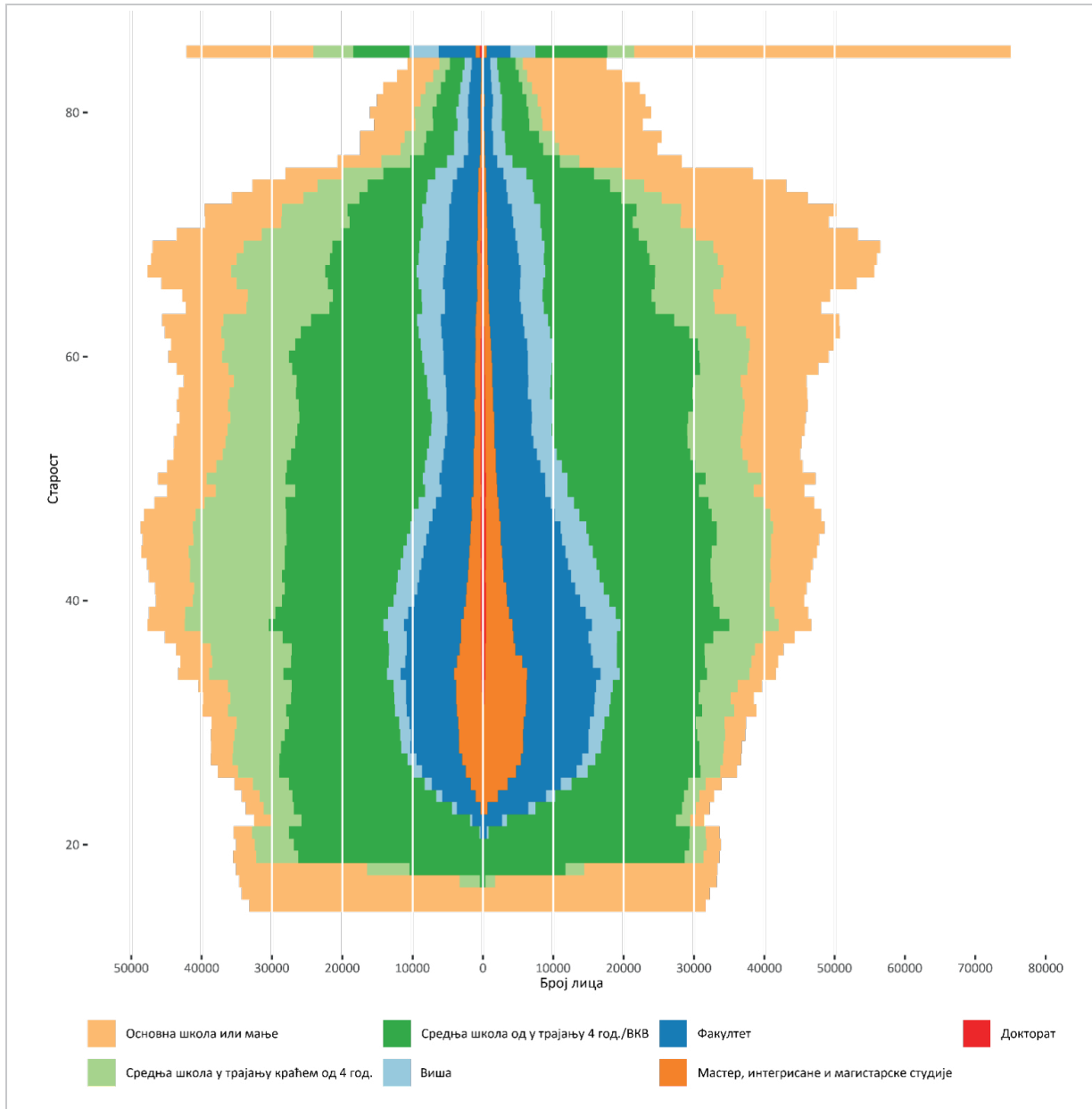
Табела 3.1. Нивои и године трајања образовања

Ниво образовања	Трајање у годинама
Без школе	0
1-3 разреда основне школе	2
4 разреда основне школе	4
5-7 разреда основне школе	6
Основна школа (8 разреда)	8
Средња стручна школа у трајању до 2 године	10
Трогодишња средња стручна школа	11
Четворогодишња средња стручна школа	12
Гимназија	12
Специјализација после средње школе, школа за ВКВ раднике	12,5
Виша школа, I степен факултета (по старом програму)	15
Основне академске или струковне студије, специјалистичке струковне студије I степена	16
Факултет, академија (по старом програму)	16
Мастер академске или мастер струковне студије	17
Интегрисане академске студије (медицина, стоматологија, ветерина, фармација), специјалистичке академске студије после мастера	17,5
Магистарске студије	18
Докторске студије	22,5
Непознато	5

3.2.1. Старосно-полни обрасци образовне структуре становништва

Анализа образовне структуре становништва Републике Србије открива значајне генерацијске разлике које осликавају еволуцију друштвених прилика и образовних политика током протеклих деценија. Када се посматрају различите старосне кохорте на образовној старосно-полној пирамиди (графикон 3.1), уочавају се јасни обрасци трансформације образовног система и приступа образовању.

У популацији старијој од 60 година доминира основно образовање, што је посебно изражено међу женском популацијом. Ова појава рефлектује ограничене образовне могућности средином двадесетог века, када је приступ вишим нивоима образовања био знатно отежан, нарочито за жене. Средње образовање у овој старосној групи показује умерену заступљеност, са благом предношћу мушке популације, док је високо и постдипломско образовање изразито ретко, што додатно наглашава тадашње друштвене и економске баријере. Чињеница да више образовани слојеви становништва у просеку имају више очекивано трајање живота (Meera и др., 2008) значи да је структура ових сада старих кохорти у прошлости била још лошија у погледу највишег достигнутог нивоа образовања. Важно је напоменути и да родне разлике у mortalитету одражавају шире демографске изазове са којима се суочава Република Србија, где се родне неједнакости манифестују у више домена, укључујући образовање, запошљавање и здравствене исходе (Rašević & Galjak, 2022a). У Републици Србији, као и у другим земљама света, жене живе дуже од мушкараца (Маринковић, 2016). Истраживања посебно истичу како се ове, родно засноване разлике у mortalитету преплићу са другим демографским питањима попут старења становништва и миграционих образаца (Rašević & Galjak, 2024).

Графикон 3.1. Образовна старосно-полна пирамида по Попису 2022, Република Србија

Значајан преокрет уочава се у старосној групи 40–60 година. У овој групацији, заступљеност основног образовања као највишег достигнутог нивоа знатно опада, посебно код особа млађих од 50 година. Средње образовање постаје доминантан образовни ниво. Паралелно с тим, примећује се континуирани раст удела високообразованих, уз постепено смањивање родног јазу у образовним достигнућима.

Најмлађа старосна група, до 40 година, показује најрецентније образовне карактеристике. У овој групи, основно образовање као највиши достигнути ниво постаје изузетак, док средње образовање задржава доминантну позицију. Посебно је важан пораст учешћа високообразованих, уз реверзију неједнакости између полова.

Разлике у медијалној старости између полова су у различитој мери изражене код различитих нивоа образовања. Ако посматрамо све образовне нивое изнад више школе, видимо да је медијална старост жена нижа него код мушкараца, што додатно осликава полни јаз у образовању. Медијална старост жена са основним образовањем је 65 година, док је медијална старост жена које су завршиле мастер, интегрисане студије или магистратуру само 35. Управо у овом случају (графикон 3.2) видљиве су последице имплементације болоњских реформи које су почеле 2001. године (Despotovic, 2011) на образовну структуру Републике Србије.

Анализа приказаних старосно-полних пирамида по образовним нивоима открива сложене демографске и социјалне обрасце у земљи. Код становништва са основном школом или нижим образовним нивоом уочава се изразита асиметрија и по старости и по полу. Медијална старост жена са овим нивоом образовања је 65 година, док је код мушкараца 53 године. Ова разлика од 12 година илуструје историјске родне неједнакости у приступу образовању. Широка горња база пирамиде код жена указује на значајан број старијих жена које нису имале прилику за даље школовање.

Средње образовање показује два дистинктивна обрасца. Код средњих школа у трајању краћем од 4 године примећује се блага бројчана доминација мушкараца (медијална старост 49 година) у односу на жене (52 године). Ово рефлектује традиционалну оријентацију мушкараца ка занатским и техничким занимањима. Насупрот томе, четворогодишње средње школе и гимназије показују уравнотеженију дистрибуцију, са медијалном старосћу 46 година за мушкарце и 48 за жене.

Виша школа представља специфичан случај са релативно старијом популацијом (медијална старост 58 година за мушкарце, 53 за жене). Овај образац сугерише да је овај ниво образовања био посебно популаран у одређеном историјском периоду.

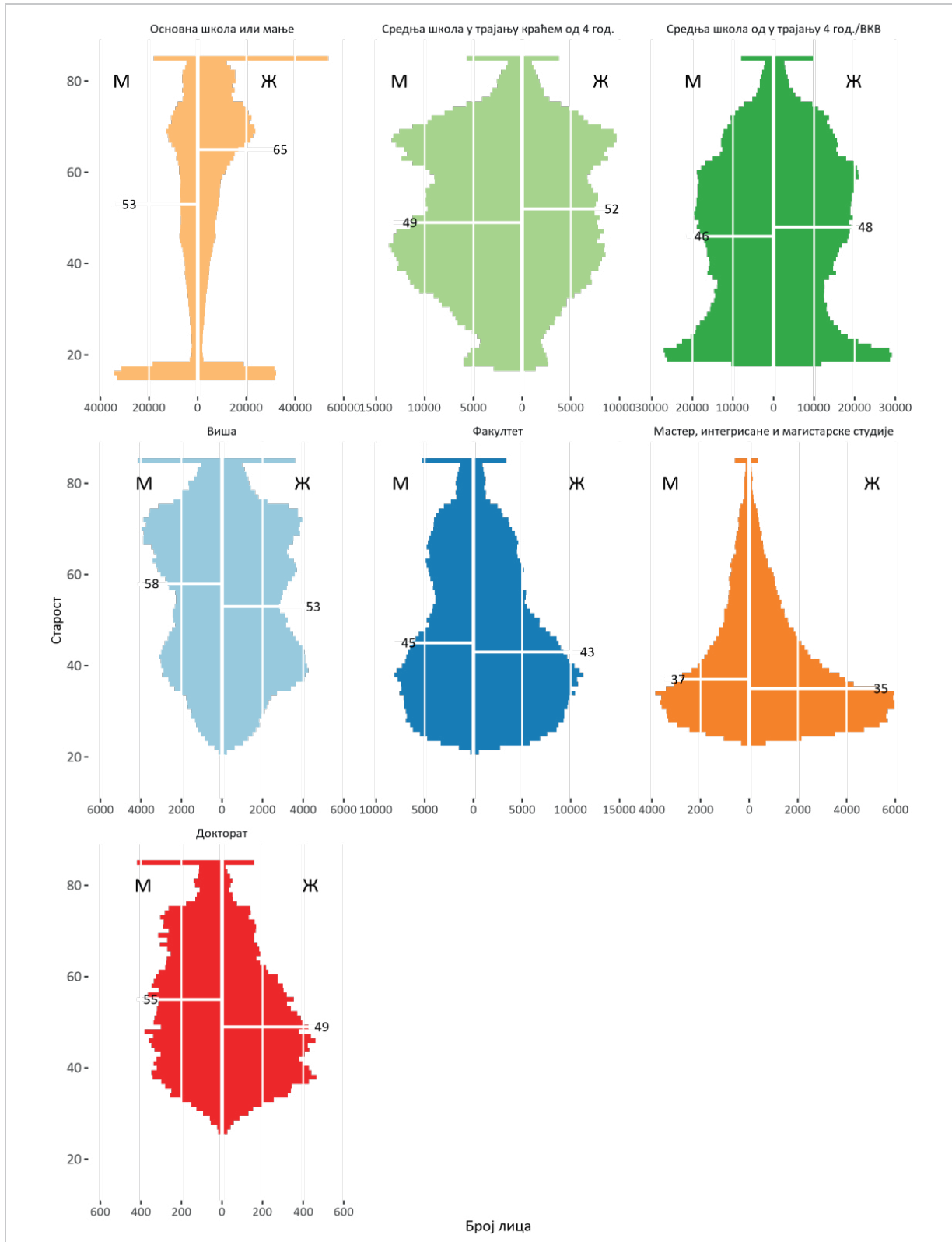
Факултетско образовање показује значајну генерацијску и родну динамику. Медијална старост мушкараца (45 година) и жена (43 године) релативно је блиска, али се уочава веће учешће жена у млађим старосним групама, што сугерише постепену феминизацију високог образовања.

Најдраматичнији образац видљив је код мастер, интегрисаних и магистарских студија. Медијална старост је знатно нижа (37 година за мушкарце, 35 за жене), са изразитом доминацијом жена у млађим кохортама. Ово је директна последица болоњских реформи, али и повећаног учешћа жена у високом образовању.

Докторске студије показују комплексан образац. Медијална старост (55 година за мушкарце, 49 за жене) рефлектује дуготрајност стицања овог степена. Ипак, и овде се примећује постепено повећање учешћа жена у млађим генерацијама, мада мање изражено него код нижих нивоа високог образовања. На овом нивоу образовања јављају се значајни опортунитетни трошкови, који могу посебно утицати на жене, укључујући одлагање заснивања породице или изазове у балансирању између академске каријере и породичних обавеза. Ови фактори могу делимично објаснити зашто је феминизација докторских студија мање изражена него код нижих нивоа високог образовања, упркос генералном тренду већег учешћа жена у високом образовању.

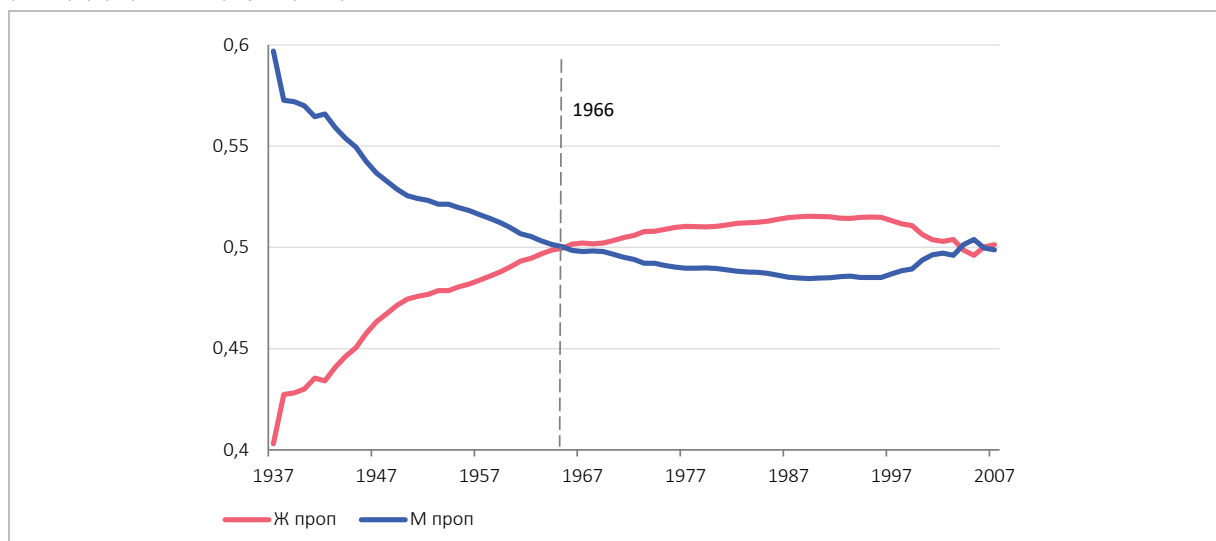
Ове промене у образовној структури рефлектују дубоке друштвене трансформације у Републици Србији – од превазилажења историјских родних неједнакости, преко утицаја образовних реформи, до савремених трендова феминизације високог образовања и стварања нових родних неједнакости. Када се узме у обзир да Република Србија, као и њено окружење, убрзано демографски стари (Magdalenic & Galjak, 2016), развој људског капитала постаје све важнији за друштвени напредак.

Графикон 3.2. Старосно-полне пирамиде по навршеном образовању, према Попису 2022.

Старосно-полни јаз, тј. чињеница да постоји неједнакост у образовању међу половима итекако постоји у Републици Србији. Код генерација рођених пре 1966, мушкарци су у просеку били образованији, а за све генерације од 1966. жене су у просеку образованије од мушкараца (графикон 3.3). Код млађих генерација, тј. оних који нису завршили образовање до Пописа 2022, постоји мала варијација због чињенице да жене у просеку брже заврше основну школу (десни крај слике 3.3) и чињенице да мушкарци чешће уписују трогодишње средње школе и, самим тим, брже стичу диплому.

Графикон 3.3. Полни јаз у образовању према годинама навршеног школовања, кроз генерације, по уделу у укупном трајању образовања

Када се анализира родна димензија, уочава се драматична трансформација кроз генерације. Док у старијим кохортама постоје изражене родне диспропорције у корист мушкараца, посебно у домену високог образовања, у млађим генерацијама ове разлике готово нестају. Штавише, у најмлађим старосним групама жене у појединим случајевима показују више нивое образовних достигнућа од мушкараца, што представља битан индикатор друштвеног напретка. Транзиција ка још већем учешћу жена у високом образовању, које је у социјалистичким земљама било важно и раније у 20. веку, представља део ширег процеса друштвене трансформације. У Републици Србији је ова трансформација била постепен процес. Традиционални обрасци родних улога били су доминантни међу старијим генерацијама, што се јасно огледа у нижем нивоу образовања жена из тих старосних група. Међутим, с временом је дошло до значајних промена у друштвеним ставовима и могућностима за образовање жена, што је резултирало тренутном ситуацијом, где младе жене у просеку имају виши ниво образовања од мушкараца исте генерације.

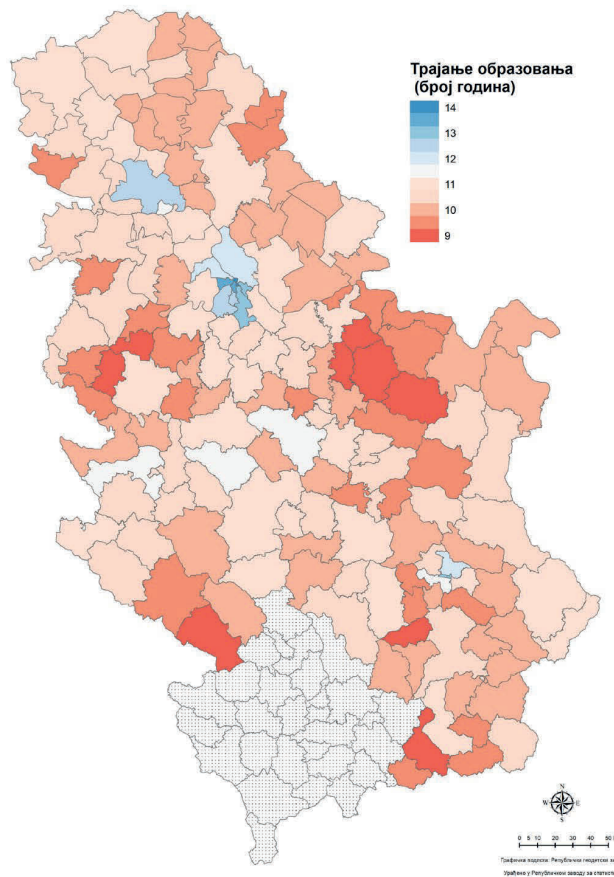
3.3. РАНГИРАЊЕ ОПШТИНА ПО ОБРАЗОВАЊУ

Просторна дистрибуција образовног нивоа становништва у Републици Србији резултат је комплексних историјских, економских и демографских фактора. Формирање образовних 'цепова' око већих урбаних центара није само последица концентрације образовних институција, већ и специфичних миграционих образаца. Високообразовано становништво показује израженију тенденцију ка унутрашњим миграцијама према урбаним центрима, што додатно појачава постојеће регионалне диспаратете (Никитовић и др., 2015) (за више детаља видети одељак 5.3.2 у петом поглављу). Ова појава је посебно изражена код младих стручњака који након завршетка студија остају у универзитетским центрима те тако доприносе 'одливу мозга' из мањих средина.

Није изненађујуће да далеко најобразованије општине у Републици Србији јесу централне београдске општине, на чијем челу је Врачар (табела 3.2 у Прилогу). Међу првих 10 општина, чак 8 су београдске (Врачар, Стари град, Савски венац, Нови Београд, Звездара, Вождовац, Чукарица и Раковица), док су преостале две Медијана (нишка општина) и Град Нови Сад. Разлика између првопласираног Врачара (14,41 година) и десетопласираног Новог Сада (12,64) износи скоро 2 године школовања. Због тога треба бити опрезан при поређењу Новог Сада, али и других општина која имају веће урбане центре са централним градским општинама Београда и Ниша.

Просторна дистрибуција становништва према дужини школовања показује јасне обрасце. Након доминације београдских општина у врху листе, следећи ниво чине урбани центри попут Крагујевца (11,85), Ужица (11,67) и Чачка (11,63). Ови градови, заједно са својим гравитационим подручјима, формирају својеврсне образовне „цепове“ у својим регионима (карта 3.1). Занимљиво је приметити да већина општина у Војводини показује релативно уједначен ниво образовања, са просечним бројем година школовања између 10,5 и 11,5 година.

Карта 3.1. Просечан број година образовања у општинама, Република Србија (стандардизовано по полу и старости)

Посебно је индикативан образац на дну табеле 3.2, где доминирају руралне општине источне и југоисточне Србије, са Осечином (9,21), Малим Црнићем (9,29) и Жабарима (9,42) као општинама са најнижим просечним бројем година школовања. Разлика између најбоље и најслабије рангиране општине износи чак 5,2 године школовања, што представља знатан образовни јаз. Овај диспаритет је

посебно забрињавајући када се узме у обзир да је реч о стандардизованим вредностима, које већ узимају у обзир старосно-полну структуру становништва.

Интересантно је приметити и положај приградских београдских општина, које показују знатно ниже вредности од централних градских општина – Гроцка (11,40), Сурчин (11,37) и Барајево (11,36) налазе се тек око средине табеле. Ово сугерише постојање значајних унутарметрополитенских разлика у образовној структури становништва, што може бити последица различитих социоекономских фактора, образаца становања, али и миграционих образаца, јер су управо приградске-периферне општине код нас познате по досељавању слабије образованих, а централне по досељавању боље образоване популације. Приградска насеља у том смислу представљају периурбану прелазну зону (McGregor & Simon, 2012), где досељени из руралних крајева могу да споје ситносопственичку пољопривреду и нискоквалификовани рад у урбаним општинама, користећи већу понуду послова у Београду и погодности система јавног градског превоза.

Регионалне разлике у образовној структури становништва не могу се посматрати изоловано од ширих регионалних неједнакости. Концентрација високообразованих у урбаним центрима често је праћена и концентрацијом економских активности, што ствара својеврсни 'зачарани круг' регионалних диспаратитета. Подручја са нижим просечним нивоом образовања суочавају се са отежаним привлачењем инвестиција и стварањем радних места за квалификовану радну снагу, што додатно подстиче емиграцију образованог становништва.

3.4. ГЛАВНИ ЗАКЉУЧЦИ

Анализа образовне структуре становништва Републике Србије базирана на подацима из Пописа 2022. године открила је комплексне обрасце који рефлектују вишедеценијске друштвене и институционалне промене у земљи. Старосно-полна структура образовања указује на драматичну трансформацију образовних могућности кроз генерације, где је медијална старост жена са основним образовањем 65 година, док је код оних са мастер и интегрисаним студијама свега 35 година. Преокрет у родном јазу представља један од најзначајнијих налаза – док су у генерацијама рођеним пре 1966. године мушкарци били образованији, све генерације рођене након те године показују супротан образац, са женама које у просеку достижу виши ниво образовања.

Просторна димензија образовања открива изражене регионалне диспаратите, где централне београдске општине, предвођене Врачаром са просечних 14,41 година школовања, знатно предњаче у односу на рурална подручја источне и југоисточне Србије. Јаз од 5,2 године школовања између најобразованије и најмање образоване општине указује на дубоке структурне неједнакости које превазилазе демографске факторе. Формирање образовних „цепова“ око већих урбаних центара попут Крагујевца, Ужица и Чачка, уз релативно уједначен ниво образовања у Војводини (10,5–11,5 година), сугерише сложену везу између урбанизације, економског развоја и образовних могућности. Посебно је индикативна унутарметрополитенска диференцијација у Београду, где приградске општине попут Гроцке, Сурчина и Барајева показују значтно ниже вредности од централних градских општина, указујући на социопросторну сегрегацију унутар престонице.

Утицај Болоњских реформи видљив је у структури високог образовања млађих генерација, што уз претходно наведене налазе сугерише да је образовни систем Републике Србије у процесу континуиране трансформације, праћене како позитивним трендовима повећања броја високо образованих, тако и перзистентним изазовима у виду регионалних неједнакости. Трансформација образовне структуре становништва Републике Србије представља процес који се не може посматрати изоловано од ширих друштвених промена. Посебно је важно разумети како се образовни обрасци преплићу са демографским трендовима попут одлагања рађања и смањења фертилитета. Чињеница да високообразоване жене све чешће одлажу формирање породице представља изазов који треба узети у обзир приликом креирања јавних политика које би требало да омогуће боље усклађивање образовних и репродуктивних аспирација.

ЛИТЕРАТУРА

- Arandarenko, M. (2022). Migracije, kvalifikacije i tržište rada. U D. Vuković (ur.), *Nacionalni izveštaj o ljudskom razvoju – Srbija 2022 – Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene* (str. 97-116). Beograd: UNDP Srbija. <https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje4-Migracije-kvalifikacije-i-trziste-rada-e1.pdf>
- Barakat, B. F., Durham, R. E., & Rodrigues, C. G. (2013). Age Compositional Adjustments for Educational Participation Indicators. *Population*, 68(4), 607–626.
- Barro, R. J., & Lee, J. W. (2013). A new data set of educational attainment in the world, 1950–2010. *Journal of Development Economics*, 104, 184–198. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2012.10.001>
- Barro, R. J., & Lee, J.-W. (2015). *Education Matters: Global Schooling Gains from the 19th to the 21st Century*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199379231.001.0001>
- Despotovic, M. (2011). The Interpretation and Implementation of the Bologna Process in Serbia. *European Education*, 43(3), 43–55. <https://doi.org/10.2753/EUE1056-4934430303>
- Galjak, M. (2018). East-west demographic divide in the EU: A regional overview. *Stanovnistvo*, 56(2), 1–21. <https://doi.org/10.2298/STNV181003004G>
- Jovanovic-Gavrilovic, B., & Radivojevic, B. (2017). Education of population for the future and the future of education. *Stanovnistvo*, 55(1), 63–85. <https://doi.org/10.2298/STNV171106006J>
- Kokotović Kanazir, V., Panić, M., & Drobñjaković, M. (2024). Value of people—Human capital in Serbia through the prism of educational attainment of young population. *Stanovnistvo*, 62(S1). <https://doi.org/10.59954/stnv.625>
- Lee, J.-W., & Lee, H. (2016). Human capital in the long run. *Journal of Development Economics*, 122, 147–169. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2016.05.006>
- McGregor, D., & Simon, D. (Yp.). (2012). *The Peri-Urban Interface*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781849775878>
- Magdalenic, I., & Galjak, M. (2016). Ageing map of the Balkan Peninsula. *Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijic, SASA*, 66(1), 75–89. <https://doi.org/10.2298/IJGI1601075M>
- Marinković, I. (2016). Razlike u smrtnosti stanovništva Srbije po polu: Doktorska disertacija [Univerzitet u Novom Sadu]. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6920>
- Meara, E. R., Richards, S., & Cutler, D. M. (2008). The gap gets bigger: Changes in mortality and life expectancy, by education, 1981-2000. *Health Affairs (Project Hope)*, 27(2), 350–360. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.27.2.350>
- Nikitović, V. (2022). Višeslojna priroda depopulacije u Srbiji – noviji trendovi i izgledi. U D. Vuković (ur.), *Nacionalni izveštaj o ljudskom razvoju – Srbija 2022 – Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene* (str. 53-72). Beograd: UNDP Srbija. <https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje4-Migracije-kvalifikacije-i-trziste-rada-e1.pdf>
- Nikitović, V., & Magdalenic, I. (2024). Rodne razlike u obrascima kohortnog fertiliteta u Srbiji: Uloga obrazovnog gradijenta. *Stanovnistvo*, 62(S1), S5–S35. <https://doi.org/10.59954/stnv.627>

Никитовић, В., Предојевић-Деспић, Ј., & Маринковић, И. (2015). Мигрантско становништво. У В. Никитовић (ур.), *Популација Србије почетком 21. века. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији* (стр. 98–129). Београд: Републички завод за статистику.

Pavlović Babić, D. (2022). Образovanje i depopulacija. U D. Vuković (ur.), *Nacionalni izveštaj o ljudskom razvoju – Srbija 2022 – Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene* (str. 117-140). Beograd: UNDP Srbija. <https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje5-Obrazovanje-i-depopulacija-e1.pdf>

Penev, G., & Stankovic, B. (2021). Childlessness among women of reproductive age in Serbia from a demographic perspective. *Stanovništvo*, 59(2), 1–22. <https://doi.org/10.2298/STNV200902002P>

Rašević, M., & Galjak, M. (2022). Demographic Challenges in Serbia. У Е. Манић, В. Никитовић, & П. Дјуровић (Ур.), *The Geography of Serbia: Nature, People, Economy* (стр. 143–155). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74701-5_11

Rašević, M., & Galjak, M. (2024). Serbia: Policy Response to Demographic Challenges. У К. Н. Зафеирис, В. Котзаманис, & С. Скиадас (Ур.), *Population Studies in the Western Balkans* (Том 26, стр. 153–178). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-53088-3_7

Rašević, M., & Vasić, P. (2017). Образovanje kao faktor fertiliteta i populacione politike u Srbiji. *Annales : anali za istrske in mediteranske študije = annali di Studi istriani e mediterranee = annals for Istrian and Mediterranean studies. Series historia et sociologia*, 27–3. <https://doi.org/10.19233/ASHS.2017.42>

ПРИЛОГ

Табела 3.2. Ранг листа општина Републике Србије према просечном броју година образовања (стандардизовано по полу и старости)

#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)
1	Врачар	14,40	4,07
2	Стари град	14,13	3,76
3	Савски венац	13,64	3,20
4	Нови Београд	13,62	3,19
5	Медијана	13,31	2,84
6	Звездара	13,07	2,57
7	Вождовац	13,04	2,53
8	Чукарица	12,77	2,22
9	Раковица	12,71	2,16
10	Град Нови Сад	12,64	2,08
11	Земун	12,38	1,78
12	Палилула (Београд)	12,37	1,76
13	Пантелеј	12,24	1,62
14	Палилула (Ниш)	11,91	1,25
15	Сремски Карловци	11,87	1,21
16	Крагујевац	11,84	1,17
17	Ужице	11,67	0,97
18	Чачак	11,63	0,93
19	Панчево	11,52	0,80
20	Врњачка Бања	11,49	0,77
21	Зрењанин	11,40	0,67
22	Гроцка	11,39	0,66
23	Севојно	11,39	0,66
24	Сурчин	11,36	0,63
25	Барајево	11,36	0,62
26	Краљево	11,35	0,62
27	Стара Пазова	11,35	0,61
28	Врбас	11,35	0,61
29	Врање	11,31	0,57
30	Аранђеловац	11,31	0,57
31	Лазаревац	11,30	0,55
32	Крушевац	11,29	0,55

#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)
33	Пирот	11,29	0,54
34	Инђија	11,28	0,54
35	Нишка Бања	11,25	0,50
36	Темерин	11,25	0,50
37	Димитровград	11,24	0,50
38	Јагодина	11,21	0,46
39	Младеновац	11,20	0,44
40	Сомбор	11,19	0,44
41	Суботица	11,19	0,43
42	Пожаревац	11,19	0,43
43	Прибој	11,18	0,43
44	Вршац	11,18	0,42
45	Обреновац	11,17	0,41
46	Ваљево	11,16	0,40
47	Рашка	11,13	0,37
48	Кула	11,13	0,37
49	Горњи Милановац	11,11	0,34
50	Прокупље	11,10	0,33
51	Црвени крст	11,07	0,30
52	Пожега	11,07	0,30
53	Бор	11,07	0,30
54	Шабац	11,05	0,28
55	Сремска Митровица	11,05	0,28
56	Бачка Паланка	11,04	0,27
57	Трстеник	11,00	0,22
58	Блаце	10,99	0,21
59	Кикинда	10,98	0,20
60	Лозница	10,98	0,20
61	Чајетина	10,98	0,19
62	Зајечар	10,97	0,19
63	Рума	10,97	0,18
64	Сопот	10,95	0,17

Табела 3.2. Ранг листа општина Републике Србије према просечном броју година образовања (стандардизовано по полу и старости) (наставак)

#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)	#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)
65	Лесковац	10,95	0,16	99	Власотинце	10,53	-0,32
66	Сента	10,94	0,15	100	Бабушница	10,51	-0,33
67	Ђуприја	10,92	0,13	101	Мали Иђош	10,50	-0,35
68	Смедеревска Паланка	10,92	0,13	102	Ивањица	10,46	-0,39
69	Бачки Петровац	10,91	0,11	103	Кнић	10,45	-0,40
70	Смедерево	10,90	0,10	104	Пландиште	10,44	-0,41
71	Лапово	10,86	0,06	105	Мајданпек	10,44	-0,42
72	Књажевац	10,85	0,05	106	Бајина Башта	10,43	-0,42
73	Куршумлија	10,85	0,05	107	Бела Црква	10,42	-0,44
74	Нова Варош	10,84	0,04	108	Владичин Хан	10,41	-0,45
75	Апатин	10,81	0,01	109	Брус	10,39	-0,47
76	Оџаци	10,81	0,01	110	Нови Кнежевац	10,39	-0,47
77	Босилеград	10,81	0,00	111	Опово	10,39	-0,48
78	Ариље	10,81	0,00	112	Ковин	10,36	-0,50
79	Параћин	10,80	0,00	113	Кањижа	10,36	-0,51
80	Мали Зворник	10,80	-0,01	114	Неготин	10,35	-0,52
81	Пријеполје	10,76	-0,05	115	Пећинци	10,35	-0,52
82	Ириг	10,75	-0,07	116	Кладово	10,34	-0,52
83	Баточина	10,70	-0,12	117	Алибунар	10,34	-0,53
84	Бачка Топола	10,70	-0,12	118	Љиг	10,34	-0,53
85	Сокобања	10,68	-0,14	119	Србобран	10,31	-0,56
86	Лучани	10,66	-0,17	120	Топола	10,29	-0,58
87	Шид	10,63	-0,19	121	Црна Трава	10,29	-0,58
88	Ћићевац	10,63	-0,19	122	Алексинац	10,29	-0,59
89	Беочин	10,62	-0,21	123	Медвеђа	10,28	-0,59
90	Велика Плана	10,62	-0,22	124	Косјерић	10,28	-0,59
91	Бела Паланка	10,61	-0,22	125	Нови Бечеј	10,27	-0,61
92	Ада	10,60	-0,24	126	Чока	10,25	-0,63
93	Сурдулица	10,58	-0,25	127	Свилајнац	10,25	-0,63
94	Нови Пазар	10,57	-0,27	128	Жабалъ	10,22	-0,66
95	Сврљиг	10,55	-0,29	129	Дољевац	10,21	-0,68
96	Бечеј	10,53	-0,31	130	Сечањ	10,18	-0,71
97	Лајковац	10,53	-0,31	131	Ковачица	10,17	-0,72
98	Александровац	10,53	-0,32	132	Лебане	10,17	-0,72

Табела 3.2. Ранг листа општина Републике Србије према просечном броју година образовања (стандардизовано по полу и старости) (наставак)

#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)	#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)
133	Рековац	10,15	-0,74	151	Мерошина	9,92	-1,00
134	Тител	10,15	-0,75	152	Уб	9,92	-1,00
135	Гаџин Хан	10,14	-0,75	153	Велико Градиште	9,90	-1,03
136	Богатић	10,13	-0,77	154	Костолац	9,89	-1,04
137	Рача	10,13	-0,77	155	Варварин	9,87	-1,06
138	Трговиште	10,11	-0,78	156	Житорађа	9,85	-1,08
139	Житиште	10,11	-0,79	157	Ражањ	9,74	-1,20
140	Сјеница	10,10	-0,80	158	Крупань	9,73	-1,22
141	Љубовија	10,08	-0,82	159	Владимирци	9,69	-1,26
142	Нова Црња	10,06	-0,84	160	Тутин	9,65	-1,30
143	Прешево	10,04	-0,87	161	Жагубица	9,60	-1,37
144	Голубац	10,00	-0,91	162	Коцељева	9,59	-1,38
145	Бач	9,99	-0,93	163	Петровац на Млави	9,51	-1,46
146	Бољевац	9,98	-0,94	164	Бојник	9,48	-1,50
147	Мионица	9,96	-0,95	165	Бујановац	9,43	-1,55
148	Врањска Бања	9,96	-0,96	166	Жабари	9,42	-1,56
149	Кучево	9,96	-0,96	167	Мало Црниће	9,29	-1,72
150	Деспотовац	9,93	-0,99	168	Осечина	9,20	-1,82